

ואיכא דאמרי לה: היינו רישא דעגלא [ראש מזל "שור"]! שהוא עולה בגלגל המזלות לאחר מזל "טלה".

ומסקינן: ומסתברא כמאן דאמר, ד"עש" הוא זנב טלה. דהא כתיב "ועיש על בניה תנחם". ומלשון "נחיה" הוא. שהקדוש ברוך הוא מנחה את עיש בעקבות בניה שאבדו ממנה, כדמפרש ואזיל.

אלמא, "עש" חסרה שנים מכוכביה, שניטלו ממנה וניתנו ל"כימה". ומתחזיא כימה נט-א כטרפא דטריף [כמוכה בהכאות], כלומר, כדבר שנחסר וסתמו הנקב שבו מגופו עצמו, על ידי שהכוחו במכות קורנס עד שנתמלא חללו, והאי דאזלא "עש" בתרה אחר "כימה", הוא משום דאמרה לה, "הב לי בני" [את הכוכבים שניטלו ממני ונתנו לך]. שבשעה שהקדוש ברוך הוא בקש להביא מכול לעולם, נטל שני כוכבים מ"כימה", ובכך פתח את ארובות השמים⁽¹⁾ והביא מכול לעולם. וכשבקש לסתמה — לעצור את המכול, נטל שני כוכבים מ"עיש"⁽²⁾ וסתמה, וסתם בהם את חסרון "כימה"⁽³⁾.

תפתח"? כלומר, האם תוכל כמוני לקשור את זנב הכימה עם נהר דינור?

והוינן: מאי "כימה"?

אמר שמואל: נוטריקון הוא של "כמאה" ככבי! שכמאה כוכבים יש בקבוצת הכוכבים של "כימה".

איכא דאמרי לה: דמאה כוכבים אלו מכנפי [מקובצים] יחד!

ואיכא דאמרי לה: דמבדרן [מפוזרים] הם כוכבי כימה!

כתיב "עושה עש כסיל וכימה".

והוינן בה: מאי "עש"?

אמר רב יהודה: "יותא"!

והוינן בה: מאי "יותא"?

איכא דאמרי לה: היינו זנב מזל "טלה"!

ממוצע, לא קר ולא חם, וכתב כי כתוצאה מנטילתם העולם לפעמים קר ולפעמים חם, ולעתיד לבא שיחזירם לעיש יהא העולם תמיד ממוצע, וראה הערה הבאה.

3. אחר המבול שלח נח את היונה, ושבה אליו עם "עלה זית טרף בפיה", וציין בעל הטורים שלשון "טרף" נזכר שוב רק בפסוק "הוא טרף וירפאנו", ויתכן שהכוונה לאמור כאן, כי אחר המבול כימה נראית כ"טרף" עקב מלויה בשני כוכבי עיש, אך עתיד הקב"ה להחזירם ולרפאות את כימה.

כוכב נמשך כח מסוים בעולם. וכשנעקר כוכב אחד ממקומו ובא לשלוט בעולם, ממילא מתמעט כוכב אחר שכנגדו [שהנהגתו שונה מן הראשון] מכח שליטתו בעולם. חידושי הגר"א.

1. ראה רש"י בראש השנה [יא ב] ש"המבול ירד דרך נקב שני כוכבים שנטלו מכימה, שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה". והגר"א ביאר שע"י נטילת כוכבים מכימה נחלש הקור, וגבר כח כסיל, וכך דן הקב"ה את דור המבול ברותחין.

2. הגר"א ביאר כדרכו, שנטלן מ"עיש" כי הוא

נמצא ש"עש" הוא זנב הטלה, שהרי הוא הולך אחר "כימה", שהוא ממזל טלה.

מקשה הגמרא: וליהדר לה ל"כימה" אותם שני כוכבים שנטל ממנה, ולמה הוצרך לנטלם מ"עיש"?

מתרצת הגמרא: אין הבור מתמלא מחוליתו. החופר בור בקרקע, אינו יכול למלאותו בעפר שניטל ממקום הבור, משום שלעולם יחסר עדיין קצת ממנו וילך לאיבוד. ולכך הוצרך להביא כוכבים ממזל אחר בכדי למלאות חסרון "כימה".⁽⁴⁾

אי נמו, אין קטיגור נעשה סניגור. כיון שאותם שני כוכבים שניטלו מ"כימה", הביאו את המבול, לפיכך, לא השתמש בהם כדי לעצרו.

שוב מקשה הגמרא: וליברי לה ל"כימה" תרי ככבי אחריו, יש מאין, כדי למלאות חסרונה.

מתרצת הגמרא: אין שום חידוש בבריאה מששת ימי בראשית. כדכתיב [קהלת א ט] "אין כל חדש תחת השמש".

אמר רב נחמן: עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירין לה ל"עיש" את שני כוכביה. שנאמר "ועיש על בניה תנחם". ודרשו לשון "תנחם" גם כלשון "נחמה".

שנינו במשנה: ועל הזועות וכו' אומר: "ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם".

דנה הגמרא: מאי "זועות"?

אמר רב קטינא: גוהא. והיא רעידת אדמה.

רב קטינא הוה קאזיל באורחא, כי מטא אפתחא דבי אוביא טמיא [בעל אוב שעושה כישוף בעצמות המת], גנה גוהא [רעדה הארץ]. אמר רב קטינא: מי ידע בעל אובא, האי גוהא מהו, ומהי סיבתו? ⁽⁵⁾

רמא ליה בעל האוב קלא [הגביה לו את קולו], ואמר: קטינא קטינא, אמאי לא ידענא? ודאי יודע אני מדוע הוא בא, כי בשעה שהקדוש ברוך הוא זוכר את בניו, שהם שרויים בצער בין אומות העולם, הריהו מוריד שתי דמעות לים הגדול, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו. והיינו גוהא.

4. לכאורה תמוה, איך כשנוטל באותה מדה ממקום אחר ימלא בה את חסרון הבור [ובעפר נוטל ממקום אחר כדי צרכו, ראה לעיל ג ב]. ועוד תמוה, אם כוכב אינו מתמלא ממה שניטל ממנו, למה הולך עש אחר כימה, והרי לא יועילו לו החזרת כוכביו.

ובהכרח שהכוונה למילוי החסרון של חום וקור, ורק בכימה [וכסיל] מצינו לעיל שצריך שיהיו שוין לגמרי במידתן כדי שלא יחריבו את העולם, ולכן עיש שהוא ממוצע, מועיל למלאות את צינת כימה, וכנגדו יחסר במזגו, וכן כשיחזרו

לו, אף שלא יהא שלם לגמרי, כיון שאינו צונן או חם, אין חשש שיחרב העולם.

5. בירושלמי הובאו כאן חמש סיבות שבעטיין באה רעידת אדמה: א. אליהו הנביא אמר "בשעה שהקב"ה מביט בבתי תאטריות ובבתי קרקסיות יושבות בטח ושאגן ושלוח ובית מקדשו חרב, הוא רוצה להפיל לעולמו להחריבו. ב. רבי נהוראי אמר בעוון תרומה ומעשרות. ג. רב אחא אמר בעוון משכב זכר, אמר הקב"ה אתה זיעזעת איברך על דבר שאינו

שעל ידי כך רועשת הארץ. (6)

אמר רב קטינא: אובא טמיה [בעל האוב] כדיב [כזבן] הוא, ומיליה כדיבין [ודבריו כוזבים]. שלא משום כך רועשת הארץ, כי אי הכי כדבריו, למה בא רק "גוהא" אחד בלבד? והרי גוהא גוהא מיבעי ליה — הארץ צריכה להזדעזע פעמיים, כנגד שתי הדמעות. (7)

דוחה הגמרא: ולא ראייה היא זו, כי באמת "גוהא גוהא" עביד והארץ רועדת פעמיים, כדברי בעל האוב, והאי דלא אודי ליה, רב קטינא לבעל האוב, כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה, ויאמינו לכשפיו.

ורב קטינא מדידיה אמר: רעידת הארץ באה, מתוך שהקדוש ברוך הוא סופק את כפיו זו לזו, ומקול זה מזדעזעת הארץ, ומצינו שסופק כפיו שנאמר [יחזקאל כא כב]: "וגם אני אכה כפי אל כפי, והניחותי חמתי, אני ה' דברתי".

רבי נתן אומר: רעידת הארץ באה, מתוך

אנחה שמתאנח הקדוש ברוך הוא. שנאמר [שם ה יג]: "וכלה אפי, והניחותי חמתי במ והנחמתי". כביכול, כאדם שהוא מלא חימה, ועל ידי שנאנח הוא מתנחם.

ורבנן אמרי: רעידת הארץ באה, מתוך שהקדוש ברוך הוא בועט ברקיע, שנאמר [ירמיה כה ל]: הירד כדורכים יענה, אל כל יושבי הארץ". שדורך ובוטט ברקיע.

רב אחא בר יעקב אמר: מתוך שהקדוש ברוך הוא דחק את רגליו תחת כסא הכבוד, מזדעזעת הארץ. שהרי היא הדום לרגליו. שנאמר [ישעיה סו א]: "כה אמר ה' השמים כסאי, והארץ הדום רגלי".

שנינו במשנה: ועל הרעמים.

דנה הגמרא: מאי "רעמים?"

אמר שמואל: ענני בגלגלא. שהעננים מתגלגלים ומתחככים זה בזה, ומתוך כך נשמע רעש, (8) שנאמר [תהלים עז יט]: "קול רעמך בגלגל, האירו ברקים תבל, רגזה

הגולה ד].

7. בחגיגה [ה ב] דרשו "דמוע תרדע ותרד עיני דמעה, שתי דמעות הראשונות על שני בתי מקדשות שנחרבו, ודמעה שלישית על ישראל שגלו. ויתכן שבעל האוב הבין ש"גוהא" אחת נעשית מפני דמעה שכנגד ישראל, ורב קטינא טען שאם דמעה גורמת גוהא, הרי היתה צריכה להזדעזע פעמיים מפני שתי דמעות שעל המקדשות, והאמת היא שתחילה עושה גוהא גוהא כנגד שתי הדמעות שעל המקדשות, ושוב עשתה גוהא אחת כנגד דמעה שעל ישראל.

8. רש"י, והביא שיש מפרשים, שהעננים

שלך, חיך שאני מזעזע עולמי על אותו האיש. ד. רבנן אמרו מפני המחלוקת. ה. רבי שמואל אמר אין רעש אלא הפסק מלכות".

6. רבינו חננאל ביאר שהקב"ה מחשב להביא מבול, ומוריד מעין שתי טיפות כעין דמעות [ולא דמעות ממש ח"ו], וכאשר מתנחם שלא לאבד עולמו במבול, הרי הן מתגלגלות ויורדות לים הגדול, וקולן הולך מסוף העולם עד סופו, ועושה זאת כדי להראות לישראל שהקב"ה לא עזבם ולא נטשם, לחזק את ליבם שלא יתייאשו מהגאולה וכו'. וראה ביאור מחודש בחידושי הגדות להרשב"א, ומה שביארו האר"י [שערי רשב"י בראשית א, ספד"צ א] והמהר"ל [באר

ותרעש הארץ".

"שכוחו וגבורתו מלא עולם"?

ורבנן אמרי: מאי רעמים? ענני דשפכי מוא לחדרי, מענן אחד לחברו, שנאמר [ירמיה י ג]: "לקול תתו המון מים בשמים". הרי שפיכת ונתינת המים בשמים משמיעה את קול הרעם.

רב אחא בר יעקב אמר: מאי רעמים? — על ידי ברקא תקיפא [ברקי אש] דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברוא [שוכרים את חתיכות הברד] שבעננים, נשמע קול הרעמים.

רב אשי אמר: מאי רעמים? — ענני חלחולי מחלחלי [חלולים במקצת], ואתי זיקא ומנשב אפומייהו, ודמי קול הרוח בזיקא המנשבת אפומא דדנא [פי חבית]. וזהו קול הרעם.

מסקנת הגמרא: ומסתברא כרב אחא בר יעקב, שאמר כי הרעמים באים על ידי הברקים ששוכרים את הברד שבעננים, שהרי אנו רואים דקודם בריק ברקא, ותיכף אחר כך מנחמי [מרעימים] ענני, ואתי מטרא מחמת שבירת העננים.

שנינו במשנה: ועל הרוחות.

דנה הגמרא: מאי "רוחות" שמברכין עליהן

אמר אביי: זעפא [רוח סופה].⁽⁹⁾

ואמר אביי: גמירי, דזעפא כליליא לא הוי, אלא ביום בלבד.

תמהה הגמרא: והא קא חזינן דאף כליליא הוי זעפא.

מבאר הגמרא: ההוא סופה שנראית כליליא, נחשבת סופה ביום כיון דאתחולי ביממא.

ואמר אביי: גמירי, דזעפא, תרתי שעי לא קאי. ואינן נמשכות אלא פחות משעתיים, לקיים מה שנאמר [נחום א ט]: "לא תקום פעמים צרה". ושעה נקראת "פעם", ונמצא שמשמעות הפסוק: לא יקום הזעף שתי שעות.

תמהה הגמרא: והא קא חזינן דקאי, שהרי הסופה נמשכת לפעמים יותר משעתיים.

מבאר הגמרא: סופה אינה נמשכת שעתיים רצופות, אלא דמפסיק ביני לביני.

שנינו במשנה: ועל הברקים אומר "ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם".

נאחזים בגלגל, ומתגלגלים עמו בעל כרחם, ומקול פגיעתם בגלגל נשמע הרעם.

9. תוס' הביאו מירושלמי שרק על רוחות הבאות בזעם מברך "שכוחו וגבורתו", אך על רוחות הבאים בנחת אומר "מעשה בראשית". וכתב הגר"א שגם הבבלי לא חולק בזה, כי אביי נקט "זעפא" רק לברכת "שכוחו וגבורתו", אך גם על שאר רוח מברכין, ברכת "מעשה

בראשית". וראה מג"א [רכז א] ש"זעף" הוא הרוח הנשמע בכל העולם, ואילו על כל רוח גדול מברך "מעשה בראשית".

ובמרדכי הביא דברי הירושלמי גם לגבי ברקים ורעמים, שלא יברך עליהם אלא אם באים בזעף. ויתכן שתוס' לא חלקו עליו, שהרי הגר"א כתב שרעם בא בנחת כי מקורו רחוק מהארץ, ונמצא שרק ברוח שייך חילוק בון נחת לזעף, וראה הערה 12.

דנה הגמרא: מאי ברקים?

אמר רבא: ברקא. ברקים של אש, והם מלשון "הברקה"⁽¹⁰⁾.

ואמר רבא: "ברקא יחידאה" שלא הבריק אלא פעם אחת בלבד, ו"ברקא חיוורא" [שצבעו לבן], ו"ברקא ירוקתא", וענני דסלקן [העולים] בקרן מערבית של הרקיע ואתיין מקרן דרומית, ותרתי ענני דסלקן חדא לאפי חברתה ופוגעים זה בזה, כולהו קשיין, ואינם של ברכה.

מפרשת הגמרא: למאי נפקא מינה? — למבעי רחמי, שלא יבא מכל אלו שום נזק.

והני מילי — שהם קשים, דוקא אם באו באופן זה בליליא. אבל אם באו בצפרא, לית בהו מששא. ואינם גורמים שום נזק.

אמר רבי שמואל בר יצחק: הני ענני דצפרא לית בהו מששא, ואין בהם ברכה. דכתיב [הושע ו ד]: "מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך יהודה, והסרכם בענן בקר, וכטל משכים הולך". שכל חסדכם וצדקתכם, אינן

כלום. וכיון שדמה אותם לענן בקר, משמע, שאף הוא אינו כלום.

אמר ליה רב פפא לאבוי: הא אמרי אינשי אם יארע כד מפתח בבי [כשתפתח דלתך] בבקר, ירד מטרא, אם אתה בר חמרא [מוביל חמורים], מוך [קפל] שקיך תחתיך, תני [שכב לישון], ואל תרכב על חמורך ללכת ולהביא תבואה, כי גשם היורד בבוקר יפה הוא לתבואה, ומתוך שתרבה התבואה, יוזלו החיטים, ולא תרויח עליהם כי אם מעט.

משמע כי גשמים של בוקר הם ברכה, ויקשה לרבי שמואל בר יצחק שאמר "לית בהו מששא"?

מתרצת הגמרא: לא קשיא. כי הא שהם סימן ברכה, הוא באופן דקטר [נתקשרו] השמים בעיבא [עננים עבים], ואילו הא ש"לית בהו מששא", היינו באופן דקטר [נתקשרו] השמים בענני קלושים.

אמר רב אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: לא נבראו רעמים⁽¹¹⁾ אלא כדי לפשוט את

10. לעיל פירש רש"י ברקא תקיפא-ברקים של אש, וכאן ביאר שהוא אור מבריק, ויתכן ששינה, משום שקושיית הגמרא נסובה על "שכוחו וגבורתו מלא עולם", ודקדק מכך שכוונתו להקשות למה הזכירה המשנה רעמים לפני ברקים, והרי הברק בא קודם הרעם, ואין לומר שלעיל מדובר בברק של אש, ואילו במשנה ב"ברקא חיוורא" או "ירוקתא" שהם קלים ונראים גם אחר הרעמים, שהרי אין אומרים "שכוחו וגבורתו מלא עולם" אלא על ברקים תקיפים, ולכן הקשה, "מאי ברקים?" ורבא השיבו שמברכים גם על ברקים שאינם תקיפים,

והם אינם קודמים לרעמים. ולכך שינה רש"י כאן, ולא פירש ברקים של אש, אלא מבריקים בעלמא, וראה דברי הצ"ח והגרא"מ הורבין.

11. הרשב"א כתב שבזמן בית המקדש היו הגשמים יודים בנחת בלא קולות וברקים שלא ליירא את בני האדם, ומשמע שגם ברקים נבראו לפשוט עקמוניות שבלב.

וראה מג"א [סו ה] שמפסיקים בק"ש לברכת ברק ורעם, כי אם מפסיקים מפני הכבוד לאדם, כל שכן לכבוד ה', ולדבריו ברקים נבראו לגילוי כבוד ה' יתברך.

העקמומיות שבלב. שהרי לא ידועה שום תועלת שיש בהם, מלבד מה שהם מחרידים את הלבבות לשוב בתשובה.⁽¹²⁾

ואמר רב אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת בענן, צריך שיפול על פניו. לפי שהוא מראה כבוד ה'.⁽¹³⁾ שנאמר במעשה מרכבה [יחזקאל א ח]: "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם, כן מראה הנגה סביב, הוא מראה דמות כבוד

ה', ורואה ואפל על פני, ואשמע קול מדבר".

לייטי עלה במערבא, קללו את מי שעושה כן. משום דמחזי כמאן דמגיד לקשתא.

אבל ברוכי ודאי מברך על ראיית הקשת.⁽¹⁴⁾

ומאי מברך? — "ברוך זוכר הברית". שהקשת היא אות על הברית שכרת ה' לנח,

12. כך ביאר המהרש"א, אך בהלכות קטנות [ח"א לח] נקט שכל השנויים במשנתנו שברכתם "שכוחו וגבורתו" תכליתם להבהיל את האדם, ואינו טעם לרעם בלבד [ונמצא לדבריו שעל רעם בנחת מברך "מעשה בראשית", כי אינו מבהיל, אך למהרש"א אפילו בא בנחת מברך "שכוחו וגבורתו", כי זו כל מטרת הרעם, וראה הערה 9].

13. כך פירש רש"י, והב"י [רכט] כתב שאבודרהם [ברכות ח] שהקשה איך רואה את הקשת, והרי בחגיגה [טז א] אמרו כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, ואמר רבי אבא זה המסתכל בקשת דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' [וראה שם שענינו כהות]. והביא בשם הרא"ש שרק המסתכל עיניו כהות, כי הוא מדקדק בהבטתו, אך יכול לראות ולברך.

אכן רבינו חננאל [חגיגה שם] ביאר שמסתכל ואומר כגון זה דמות ה', וגם המאירי שם ביאר שהכוונה למי שמעמיק בפסוק האמור על קשת, ומעייין ב"מאה דמות כבוד ה'", ולדבריהם אין איסור להביט בגוף הקשת, אלא בעניינה.

וראה באבן עזרא ורמב"ן [בראשית ט יב] שהקשו הרי הקשת היא תוצאה טבעית של

שבירת קרני השמש במי הגשם, ואיך תהיה סימן לזכירת הברית. והשל"ה [תושב"כ נח] כתב בשם הרמ"א שאילו היו זוכים היה הגשם יורד רק בלילה ולא היתה הקשת נראית, וכך היה בימי רשב"י. אך ביצירות דבש [ח"א יב] הביא בשם הזוהר שיש שתי קשתות, אחת בעלת כמה גוונים, והיא הנוצרת בדרך טבעית, ושניה שהיא מראה תכלת לגמרי, והיא הקשת הנרצית להזכרת ברית, כי תכלת מלשון "כליה" רח"ל, [וביאר בכך מה שמצינו בכתובות עז, ששאל רשב"י את ריב"ל נראה קשת בימך, והיינו קשת התכלת, שאינה טבעית, וכשיש צדיק בעולם אינה באה, וריב"ל השיב לו שנראתה, וכוונתו היתה לקשת הטבעית], אך הגר"א נקט ששם קשת מרמז לשלשה גוונים שבה, שהם כנגד חסד דין ורחמים.

ומהר"ל [באר הגולה ד"ו] כתב כי אע"פ שהקשת נוצרת בדרך טבעית, חז"ל לא עסקו אלא בסיבה הרוחנית ליצירתה, וראה שפתי חיים [מועדים ב קמו — קנז] בהרחבה.

14. במחזיק ברכה [רכט] כתב שאם ראה שוב קשת בתוך ל' יום, מברך עליה, כי אינה אותה קשת שראה בפעם ראשונה, ובברכת הבית [כט יט] כתב שבאותו יום אינו מברך, אלא אם ראה שוב אחר שהתפזרו העננים, וכברכת ברק ורעם, וראה הערה 30.

שלא יביא עוד מכול לעולם.

במתניתא תנא: רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר "ברוך נאמן בבריתו וקיים במאמרו".

אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו. ויאמר כך: "ברוך זוכר הברית ונאמן" (15) בבריתו וקיים במאמרו. ובנוסח זה הוא כולל את שני השיטות האמורות בברכה זו.

שנינו במשנה: על ההרים, ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות, אומר: "ברוך עושה בראשית".

מקשה הגמרא: אטו כל הני דאמרן עד השתא במשנה, כגון ברקים וכדומה, שברכתם "שכחו וגבורתו מלא עולם", לאו מעשה בראשית נינהו? והכתיב [תהלים קלה ז] "ברקים למטר עשה", ולמה נשתנתה ברכתם מהרים וגבעות?

אמר אביי: ברוך את כל אלו האמורים במשנה, ותני אותם בבבא אחת, כי ככולם הוא מברך שתי ברכות הללו יחד.

רבא אמר: התם, על ברקים וכדומה, מברך אחת מתרתי, ויכול לברך בין "ברוך שכחו מלא עולם", על שהם נשמעים ונראים למרחוק, ובין "עושה מעשה בראשית" (16). אבל הכא, בהרים וגבעות, אינו מברך אלא "עושה מעשה בראשית", כי "עושה מעשה בראשית" איכא בהם, אבל "שכחו מלא עולם" ליכא בהם, שהרי אין הם נראים אלא במקומם, ולא בכל העולם.

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה רקיע בטהרתה כשהוא נקי מענן, אומר "ברוך עושה בראשית". לפי שכך היה הרקיע נראה בשעת בריאתו, ורק אחר כך כסוהו עננים.

ואימתי נמצא הרקיע בטהרתו?

אמר אביי: כי אתא מטרא כולי ליליא,

15. כך גירסת הרמב"ם והטור [רכט], אך הרי"ף גרס "נאמן" בלא ו'. ותוס' [ד"ה הלכך א] גרסו בתחילה "נאמן בבריתו" ואח"כ "וקיים בשבועתו וזוכר הברית".

וטעם חילוק הנוסחאות תלוי בנידון אם היתה כריתת ברית לנח ולזרעו בנפרד, ולכל נפש חיה בנפרד, ועל הארץ שלא תשחת בנפרד [ראה בראשית ט ח-יא], או שכלם כריתת ברית אחת, והכפילות נאמרה כדי לעשותה כשבועה [כמבואר בשבועות לו א], ולפיכך הוסיפו תוס' "וקיים בשבועתו" כי לדעתם היא ברית אחת.

עוד כתבו תוס' שאין חותמים ברכה זו בברוך, ויתכן שכוונתם לאפוקי ממנהג שהביא הב"ח שטועים להפך ולומר "נאמן בריתו וקיים במאמרו, ברוך אתה ה' זוכר הברית".

16. כך פירשו תוס' והרי"ף, וכתב האליהו רבא כי הטעם שתקנו שתי ברכות הוא כדי לשבח את ה' בשני שבחים, ואילו במור וקציעה כתב, שהוצרכו לכך לאופן שראה את שניהם יחד, שאילו היתה ברכתם שוה לא היה יכול לברך שתי ברכות [וראה בסמוך].

וכתב הט"ז [רכז] שהעולם נוהגים לברך על הרעם דוקא "שכחו וגבורתו מלא עולם", ואולי הוא משום שהרעמים מראים כוח יותר מן הברקים. והמג"א [שם] כתב שאם באו ברק ורעם כאחד מברך "עושה מעשה בראשית", ופותר את שניהם.

אך הראב"ד [ברכות י יד] והרשב"א ביארו שעל ברק לחוד ועל רעם לחוד מברך שתי ברכות, וכן דקדק הב"י מדברי רש"י שכתב כי

ובצפרא אתא אסתנא [רוח צפונית] ומפזרת את העננים, ומגליא להו לשמיא.

ופליגי רבי יהושע בן לוי ואביי, על מימרתו דרפרם בר פפא אמר רב חסדא, דאמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטירתה, שנאמר [ישעיה נ ג]: "אלביש שמים קדרות, ושק

אשים כסותם".

תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה, כשהיא נט-ב חוזרת למקום שממנו התחילה את הקפתה בשעת תליית המאורות בששת ימי בראשית, באותה שעה ובאותו יום שעמדה שם אז, (17) וכן הרואה לבנה בגבורתה, (18) בזמן שתעמוד הלבנה בראש חדש, בתחלת מזל "טלה", (19) ואינה נוטה לא לצפון ולא

על ההרים אינו יכול לברך "מלא עולם" כי כל אחד במקומו, ומשמע שמחלק בין ברק ורעם שעל כל אחד מהם מברך שמים, לבין הרים שמברך עליהם רק "מעשה בראשית".

וכתב המג"א שאם ראה ברק ושמע רעם כאחד, מברך ברכה אחת על שניהם, דהיינו "מעשה בראשית" ששייכת בשניהם, ולא "שכוחו וגבורתו" שאינה שייכת בברק. ובערוך השלחן כתב שהשתרש מנהג טעות להמתין בראיית ברק עד שמיעת הרעם [כדי לוודא שאינו ברק מחמת חום] ואז מברכים שתי הברכות, אולם כיון ש"מעשה בראשית" עולה גם על רעם, נמצא שמברכים "שכוחו וגבורתו" לבטלה.

17. רש"י ע"פ דברי אביי בהמשך הסוגיא, וראה חתם סופר [או"ח נו] שצריך לראות את גוף החמה, ואם היא מכוסה בעבים לא יברך, אף שיומא דעיבא כוליה שמשא. אך בדגול מרובה כתב שאם לא נראתה עד חצות, יברך. וביאר בשו"ת פנים מאירות [ח"ב לח] שעיקר הברכה על שזכינו לראות שהיא שבה לנקודה שבה נתלתה, ובחכמת שלמה תמה מה החילוק מברכת לבנה שלא מברכים עליה כשאינה נראית, אע"פ שידוע שהתחדשה, אך בדברי הפנ"מ השיב על כך, שהוסיף כי השמש ניכרת בעולם ע"י אורה, ואילו הלבנה אינה מהנה כשהיא מכוסה. והערוך ורבינו חננאל הביאו מירושלמי

שכוונת הגמרא לאופן שהיו ג' ימים רצופים מעוננים, ולא נראתה החמה, כשיתפזרו העבים ותראה, יברך עליה. וביאר הגרעק"א שלא היתה לפנייהם גירסתנו, ולא ראו דברי אביי דלהלן, והפרישה [רכט ד] כתב שנקטו כן כי לא פסקו כאביי.

והחכם צבי [חדשות ל] כתב שהירושלמי נקט את האופן הנ"ל רק לגירסתו "רקיע בטירתה", אך במדרש רבה [ויק"ר כג ח] גרסו כסוגיין ונקטו כביאור הערוך, וכעין זה פסק רס"ג בסדורו [עמ' צ] ורבינו בחיי [בראשית א יא] שמברך על השמש "ביום תקופת תמוז", והיינו שאין כוונת הגמרא לזמן תליית [מלשון "תקופה"], אלא לזמן שהיא ב"תוקפה", [וראה הערת החתם סופר בהערה 24].

18. גירסת הרי"ף והרא"ש: "לבנה בטירתה [כשהיא שלמה בחצי החדש, הגר"א], כוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם".

19. ביאור סדר המזלות ומהלכם: היקף כיפת הרקיע מחולק לשנים עשר חלקים שוים, שכל אחד מהם הוא רצועה שרוחבה 30 מעלות [כי בכל היקף עגול יש 360 מעלות], ונמשכות לאורך כל כדור הארץ מדרום לצפון, ובכל חלק ממוקמת קבוצת כוכבים שצורתה דומה לפרט מסויים שעל שמו נקרא שם המזל, והם: טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזניים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים, וסדרם